
SUODNOS EPISKOPATA I PREZBITERATA
U MISLI M. A. DE DOMINISA

Mladen Parlov, Split

Sveučilište u Splitu
Katolički bogoslovni fakultet
e-mail: mparlov@kbfs-st.hr

UDK: 262.12 Dominis, M. de
362.12:254.3
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 2/2012.

Sažetak

U članku autor istražuje suodnos episkopata i prezbiterata u misli kontroverznog teologa i crkvenog pastira Marka Antuna de Dominisa (1560.-1624.), koji je napustio nadbiskupsku stolicu u Splitu te prebjegao anglikancima u Englesku, gdje je objavio veći broj radova u kojima je oštro napadao hijerarhiju Katoličke crkve. Zbog ispravnog razumijevanja de Dominisove misli autor najprije izlaže poimanje suodnosa episkopata i prezbiterata u srednjovjekovnoj teologiji te potom reakciju protestantske teologije na taj nauk. Prvi dio članka autor zaključuje prikazom nauka Tridentskog koncila o ministerijalnom svećeništvu, koji se javlja kao reakcija na protestantski nauk. U drugom dijelu članka autor istražuje de Dominisovu misao o crkvenim službama koje su, prema de Dominisu, od Krista ustanovljene te su "de iure divino". Autor dolazi od zaključka kako su za de Dominisa crkvene službe, unutar kojih je episkopat iznad prezbiterata, nužne za Crkvu te čine dio bitne strukture Crkve, ali im kontroverzni crkveni prelat nije čee sakramentalnost. Time se približava protestantskom nauku o crkvenim službama.

Ključne riječi: De Dominis, episkopat, prezbiterat, suodnos, sveti red, crkvene službe.

UVOD

Pitanje suodnosa različitih crkvenih službi bilo je i jest jedno od središnjih pitanja tijekom cijele povijesti Crkve. Budući da su crkvene službe, u svome temelju, ustanovljene od samoga Krista, utemeljitelja Crkve, one tvore bitnu strukturu same Crkve. Zato je ispravno razumijevanje različitih crkvenih službi bitno za sam život Crkve.

Marko Antun de Dominis upravo je tom suodnosu crkvenih službi posvetio gotovo sva svoja teološka djela. Naime, središnja je njegova misao da je Crkva utemeljena na zboru apostola što ga je naslijedio zbor biskupa koji zajedno, *in solidum*, upravljaju Crkvom. M. A. de Dominis niječe da bi u Crkvi neki od biskupa, čak ni rimski, tj. papa, mogao imati prvenstvo nad drugim biskupima. No bitnu strukturu Crkve ne čine samo biskupi, na čelu s papom, nego i prezbiteri (svećenici), đakoni i drugi crkveni službenici. U ovom radu razmotrit ćemo kako M. A. de Dominis shvaća suodnos episkopata i prezbiterata. Rad je podijeljen u dva dijela. U prvom će biti prikazana teologija ministerijalnog svećeništva tijekom kasnoga srednjeg vijeka na koju je reagirala protestantska teologija, a na koju je odgovorio Tridentski koncil. U drugom dijelu bit će prikazan de Dominisov nauk o naravi crkvenih službi, o suodnosu episkopata i prezbiterata te o sakramentalnosti svetoga reda.

1. TEOLOŠKI PRIJEPORI O SAKRAMENTU REDA

Kako bi se razumio de Dominisov nauk o episkopatu i prezbiteratu, odnosno općenito o službama u Crkvi, potrebno je voditi računa o povijesnom kontekstu. On je naime svoj nauk iznio pedesetak godina nakon završetka Tridentskog koncila, koji je pak svoj nauk donio kao odgovor na protestantsku teologiju. A luteranska reformacija, kad je riječ o poimanju svetoga reda, svoju je kritiku uputila u prvom redu poimanju svetog reda u svećeničkom, tj. kultnom smislu, što je bila značajka i baština srednjovjekovne teologije. Stoga ćemo u nastavku kratko izložiti srednjovjekovnu teologiju sakramenta svetoga reda, potom Lutherovu reakciju na tu teologiju te naposljetku odgovor koji nudi Tridentski koncil na luteransku teologiju.

1.1. *Srednjovjekovna teologija svetoga reda*

U srednjem se vijeku pozornost teologa usmjerava prema značenju ministerijalnog svećeništva u odnosu prema Euharistiji, koja se pak shvaća kao spomen čin Kristove žrtve. Srednjovjekovna je teologija u svom govoru o svećeništvu zapravo baštinila bogat otački govor o svećeništvu, što ju je dovelo u poziciju da je morala učiniti sintezu prethodnih razmišljanja. U stvaranju sinteze jedni se teolozi pozivaju na Jeronima, Ambroziastera i Pelagija, čije misli

preuzimaju i dalje razvijaju Izidor Seviljski i Gracijan. Ta pozicija inzistira na jednakosti biskupa i svećenika u smislu postojanja jedincatog svećeništva. Tvrdi se da izvorno nije bilo i nema nikakve razlike između episkopata i prezbiterata; ona bi nastala kasnije, kao plod crkvenog prava koje je nastojalo urediti crkveni život. Dakle, svećenik po sakramentu reda ima sve ovlasti kao i biskup, samo što nije ovlašten vršiti ih poput biskupa. Drugačije se mišljenje susreće kod Pseudo-Dionizija te u Dekretalima. Tvrdi se da postoji razlika između svećeništva prvoga i drugog stupnja te da je ta razlika božanskog prava, tj. proizlazila bi iz ustanovljenja Dvanaestorice te sedamdeset dvojice učenika. Tijekom 11. i 12. st. teolozi i kanonisti nastojali su nadići suprotstavljene pozicije iz pristiglih im dokumenata. To su učinili razvijanjem govora o hijerarhiji te s pomoću kanonističkog poimanja.¹ Tako se rađa distinkcija između *ordo* i *officium* (ili *potestas*), a potom između *ordo* i *jurisdictio*.²

Sv. Toma Akvinski promatra sveti red kao stvarnost koja je po sebi usmjerena prema euharistiji (*ordinis sacramenti ad sacramentum Eucharistiae ordinatur*). Vlast reda (*potestas ordinis*) kao objekt ima upravo posvećenje euharistije, odnosno svaki drugi oblik vlasti usmjeren je prema euharistiji. Premda podijeljen na sedam stupnjeva, sveti red ostaje jedincat sakrament, čija se punina prima u svećeništvu. Promatrajući sveti red iz euharistijske perspektive, sv. Toma zastupa jednakost između prezbiterata i episkopata. Na tragu Huga od sv. Viktora, Petra Lombardijskog i Alberta Velikog i on nije čuo da bi episkopat bio iznad prezbiterata, odnosno priznaje superiornost episkopata samo u dostojanstvu i jurisdikciji.³ Uglavnom je to bio službeni nauk Katoličke crkve o svetom reda koncem srednjega vijeka te će taj nauk doživjeti tešku kritiku od strane reformatora.

Radi cjelovitosti prikaza odnosa episkopata i prezbiterata u nauku Katoličke crkve potrebno je spomenuti da je uz tomističko poimanje tog odnosa gotovo neprekidno supostojalo i drugačije

¹ Usp. Bernard-Dominique Dupuy, *C'è una distinzione dogmatica tra la funzione dei sacerdoti e quella dei vescovi*, u: Concilium 4 (1968) 4, 90-91.

² Opširnije o značenju pojmova "ordo" i "jurisdictio" u Crkvi vidi: Yves Congar, *Ordre et jurisdiction dans l'Église*, u: *Isti, Sainte Église. Études et approches ecclésiologiques*, Les Editions du Cerf, Paris, 1963., 203-237.

³ Usp. *Summa Theologica III Suppl.* q. 35, a. 2; q. 37, a. 1. Opširnije vidi: Battista Mondin, *Dizionario enciclopedico del pensiero di san Tommaso d'Aquino*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 1991., 215-217 (episkopat), 426-429 (sveti red).

poimanje, koje je u svojim djelima razradio franjevac bl. Ivan Duns Scot. On je, kako to izlaže de Dominisov nasljednik na Dujmovo stolici nadbiskup Frane Franić, „učio da je biskupstvo red / *ordo*, jer daje veću ovlast ređeniku, novom biskupu, nad Otajstvenim Kristom, tj. nad Kristovim Otajstvenim Tijelom, nego što je ima obični svećenik. Biskup naime daje novozaređenom svećeniku punu vlast nad Euharistijskim Kristom, a tu vlast ne dobiva u svećeničkom ređenju obični svećenik“.⁴ Duns Scot, prema nadbiskupu Franiću, superiornost episkopata nad prezbiteratom obrazlaže na sljedeći način: biskupstvo je red, a red je sakrament. U biskupskom ređenju Bog asistira svojom milošću, sakramentalnom, i ta je milost specifična za biskupski red. Dakle, biskup ima takvu ministerijalnu vlast kakvu nema onaj koji nije biskup. On je, naime, prikladan minister u nekom činu, u kojemu asistira Bog, kao u činu biskupskog ređenja, a Bog ne bi tako asistirao kad bi netko, tko nije biskup, vršio takav čin.⁵ Upravo će to, kako ćemo vidjeti, biti i de Dominisova argumentacija kojom je dokazivao superiornost episkopata nad prezbiteratom, premda mu je nijekao sakramentalnost.

1.2. *Protestantsko poimanje crkvenih službi*

Središnja točka protestantskog razilaženja s naukom Katoličke crkve bila je poimanje euharistijske žrtve. Dok su katolici tvrdili kako se u svakoj euharistijskoj žrtvi na nekrvan način obnavlja Kristova žrtva na križu te zbog toga u Crkvi moraju postojati oni koji je prinose, dakle svećenici, protestanti su tvrdili da je Krist svoju žrtvu prinio jednom zauvijek te se njegova žrtva ne može obnavljati. To odbacivanje zaređenih službenika u slavljenju Mise nije značilo i općenito odbacivanje crkvenih službenika. Za Luthera crkvena se služba ne može tumačiti kao svećeništvo koje je primarno ustanovljeno i usmjereno na prinošenje euharistijske Žrtve, nego je valja tumačiti kao službu Riječi (*ministerium Verbi*) koja kao cilj ima navještaj evanđelja i podjeljivanje sakramenata. Na taj je način Luther učinio odmak od srednjovjekovne teologije, koja je sveti red promatrala s gledišta (o)vlasti nad posvećivanjem Euharistije. Lutherova kritika takvog shvaćanja ministerijalnog

⁴ Frane Franić, *Crkva, stup istine. Uspomene na moje doktrinarne djelatnosti u II. vaticanskom saboru*, Književni krug, Split, 1998., 181. Nadbiskup Franić je za zasjedanja II. vaticanskog sabora održao nekoliko intervenata u prilog sakramentalnosti biskupstva i njegove superiornosti nad prezbiteratom.

⁵ Usp. Ondje, 181-182.

svećeništva polazi od njegova odbacivanja žrtvenog značenja Euharistije, s jedne strane, te, s druge, iz njegova uvjerenja da se Crkva izgrađuje navještajem riječi Božje te da su crkveni službenici primarno pozvani biti službenici Riječi te je zato upravo služba Riječi konstitutivna za Crkvu. Prema Lutheru služba Riječi se ne iscrpljuje u navještaju, nego u sebe uključuje i slavljenje i podjeljivanje sakramenata na način kako ih je Krist ustanovio.⁶ Dalje tvrdi da je sam Krist želio navještaj Riječi i slavljenje sakramenata, a time i službenike Riječi i sakramenata. Dakle, crkvene službe pripadaju samoj biti Crkve jer proizlaze iz volje Božje te ih je sam Krist ustanovio.⁷

Takvo poimanje Crkve te značenja i uloge crkvene službe dovodi do drugačijeg poimanja svećeništva, odnosno njime se definira identitet svih članova naroda Božjega. Dakle, svaki je vjernik, u snazi primljenog sakramenta krštenja, svećenik, odnosno punopravni član naroda Božjeg. Crkva ne može, tvrdi Luther, nekakvim svećeničkim ređenjem (posvećenjem) postaviti nekoga u stanje koje mu već ne pripada po krštenju niti može ikoga lišiti dostojanstva i prava koja proizlaze iz krštenja. Budući da krštenje uvodi krštenika u Krista, sve ono što je Kristovo postaje i kršćaninovo: navještaj riječi, slavljenje večere, „vezanje i odrješivanje“, žrtva, ne Mise, nego vlastita života, pravo na procjenu nauka. No, te ovlasti nema pojedinac kao pojedinac, nego ih ima kršćanska zajednica, koja u sebi predstavlja *communio sanctorum*. Crkveni službenici, za razliku od pojedinih kršćana, vrše svoju službu u ime Crkve od koje im i dolazi povjerena služba. No budući da je Crkva Kristovo tijelo, crkveni se služitelj može smatrati predstavnikom samoga Boga. Osim toga, ovlast da postavlja svoje službenike zajednici dolazi od Krista. Luther uči da se služba ne dobiva po sakramentalnom ređenju, koje je ljudsko iznašašće, nego se jednostavno vrši konkretna povjerena služba unutar zajednice. To konkretno ministerijalno služenje unutar zajednice ustanovljeno je od Krista te je time „de iure divino“.⁸ To je srž Lutherova nauka o općem svećeništvu svih vjernika u Crkvi. Taj nauk u sebi odražava protivljenje ideji da bi pojedinci u

⁶ Usp. Angelo Maffei, *Variazioni nella concezione del ministero nelle Chiese della Riforma e nella teologia protestante*, u: Associazione Teologica Italiana, *Il ministero ordinato. Nodi teologici e prassi ecclesiali*, a cura di Marino Qualizza, San Paolo, Milano, 2004., 151-155.

⁷ Opširnije o crkvenim službama u Lutherovoj misli vidi: Helmut Lieberg, *Amt und Ordination bei Luther und Melancton*, Göttingen, 1962.

⁸ Usp. H. Lieberg, *nav. dj.*, 89-121.

Crkvi (zaređeni službenici) mogli imati veće duhovno dostojanstvo nad ostalim običnim vjernicima, a istodobno je novi pristup kršćanskom identitetu, koji se sada shvaća kao sudjelovanje u Kristovu svećeništvu.⁹ Zaključno recimo da Luther u svojoj polemici s katoličkom idejom ministerijalnog svećeništva nije htio svesti ministerijalno na opće svećeništvo svih vjernika, nego odbacuje sakramentalnost crkvenih službi koje su, prema njemu, od Krista željene i ustanovljene, s ciljem da budu u službi naviještanja Božje riječi i u pastoralnoj brizi za zajednicu. Službenike se postavlja činom ređenja u kojem se priopćava milost Duha Svetoga, a ne sakramentalni biljeg, kako to tvrde katolici.

1.3. *Odgovor Tridentskog koncila*

Na tragu nauka sv. Tome Tridentski je koncil, kojemu je bila nakana istaknuti razliku između ministerijalnog i općeg svećeništva, definirao svećenika bitno u funkciji euharistije. Sakrament sv. reda daje vlast i značaj svećeničkoj službi. Sve druge svećeničke ovlasti i uloge proizlaze iz jurisdikcije koja je definirala svećenikov položaj u crkvenoj zajednici. Svećenik, zajedno s biskupom i papom, tvori crkvenu hijerarhiju u kojoj je on ispod biskupa i ovisan o biskupu. Upravo po jurisdikciji svećenik je povezan s biskupom. No, valja reći da u vrijeme održavanja Tridentskog koncila pitanje suodnosa između episkopata i prezbiterata nije bilo posve jasno. Naime, u raspravi o sakramentu svetoga reda teološka komisija koja je trebala izraditi propoziciju našla se je duboko podijeljena. Jedni su zastupali mišljenje da je episkopat prvi stupanj sakramenta reda, a time da je viši od prezbiterata, i to ne samo po crkvenoj jurisdikciji nego "de iure divino", dok su drugi zastupali mišljenje da je ovlast služenja euharistije najviši kriterij vrednovanja stupnjeva reda te je prema tome prezbiterat najviši izričaj svetoga reda. Nitko, naravno, nije u pitanje dovodio superiornost episkopata nad prezbiteratom na planu crkvene jurisdikcije, no Koncil je morao odustati od jasnijeg definiranja suodnosa episkopata i prezbiterata, odnosno pojašnjenja pitanja sakramentalnosti episkopata.¹⁰ U pozadini se

⁹ Usp. Angelo Maffei, *Il sacerdozio universale dei fedeli secondo Lutero. Valenza critica e implicazioni ecclesiologiche di una dottrina*, u: *Gli stati di vita del cristiano*, Morcelliana, Brescia, 1995., 123-152.

¹⁰ Opširnije vidi: Severino Dianich, *La teologia del presbiterato al concilio di Trento*, u: *La Scuola Cattolica* 99 (1971), 331-358; Isti, *Teologia del ministero ordinato. Una interpretazione ecclesiologica*, Edizioni Paoline, Milano, ³1993., 239-241.

je nalazilo i pitanje odnosa biskupa prema papi, odnosno pitanje od koga proizlazi crkvena jurisdikcija. Zbog koncilijarističkih težnji teolozi kanonisti su u papinstvu prepoznavali izvor jurisdikcije. Biskupi bi imali određenu prednost pred svećenicima samo zato što im papa, jedini izvor jurisdikcije, delegira određenu vlast nad Crkvom. Što se je više uzdizalo papinstvo, sve se više smanjivala razlika između episkopata i prezbitera. Naravno da su kanonisti potkrjepljivali svoje teze mišljenjem sv. Jeronima po kojem je biskup jedan od svećenika zadužen za jedinstvo Crkve. S druge strane, što se je više uzdizao episkopat, lik je prezbitera postajao sve beznačajniji; sveden na jednostavnog službenika čija je zadaća biti na raspolaganju i ispomoć biskupu.

Nakon brojnih diskusija Tridentski je koncil 1563. donio *Dekret i kanone o sakramentu reda*. U prvom se poglavlju veli kako su “žrtva i svećeništvo po božanskoj rasporedbi tako usko povezani da oboje postoje pod svakim zakonom”,¹¹ a u drugom se veli da to svećeništvo postoji u različitim stupnjevima (nabrajaju se: svećenici, đakoni, subđakoni, akolite, egzorcisti, lektori i hostijariji). Dakle, ne kaže se u čemu se sastoji punina sakramenta reda ili koji je stupanj najveći. U četvrtom se poglavlju govori o crkvenoj hijerarhiji i sakramentu reda. Na čelo hijerarhije stavljeni su biskupi koji su iznad svećenika te mogu “podijeliti sakrament potvrde, rediti službenike Crkve te vršiti mnoge druge funkcije koje ne pripadaju nižim redovima”.¹² Očito, superiornost biskupa nad svećenicima promatra se ponajprije u različitim liturgijskim funkcijama. U šestom kanonu tog dekreta kaže se da je crkvena hijerarhija božanskog porijekla, a sastoji se od biskupa, svećenika i službenika.¹³ U sedmom se kanonu veli da su biskupi nad

¹¹ Heinrich Denzinger, *Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus et morum*, edizione bilingue, a cura di Peter Hünermann, Edizioni Dehoniane, Bologna, 1995., br. 1764. Djelo dalje navodimo pod skraćenicom: DH.

¹² DH 1768.

¹³ Con. Trid. Can. 6: “Si quis dixerit, in Ecclesia catholica non esse hierarchiam, divina ordinatione institutam, quae constat ex episcopis, presbyteris et ministris: anathema sit” (DH 1776). Ova formulacija kanona 6 postavlja važna pitanja, na koja Koncil nije dao odgovor. Primjerice, u nabranju crkvene hijerarhije ne spominje se papa. Što to znači te o kakvoj je hijerarhiji riječ? O hijerarhiji svetoga reda ili jurisdikcije? Vjerojatno se je mislilo općenito na hijerarhiju crkvene vlasti. No, tada se javlja pitanje zašto se ne spominje papa. Također nije jasno što znači izraz “divina ordinatione institutam”, koji se koristi umjesto “de iure divino”. Sve su nabrojene nejasnoće proizlazile iz nedostatno razvijene teologije ministerijalnog svećeništva (opširnije o tome vidi: S. Dinanich, *La teologia del presbiterato ...*, nav. dj., 335).

svećenicima, no ne kaže se jasno u kojem su smislu superiorni svećenicima (jurisdikcije ili samoga reda) pa se može zaključiti da se misli na opću superiornost obavljanja pastirske službe, tj. da biskupi imaju ovlast dijeljenja potvrde i ređenja, što svećenici nemaju.¹⁴ Nadređenost biskupa svećenicima nije definirana jasnim teološkim pojmovima, nego je jednostavno zabilježena pastoralna praksa prema kojoj biskupi mogu krizmati, rediti, “atque alia pleraque peragere... quarum functionum potestatem reliqui inferioris ordinis nullam habent”.¹⁵

Tridentski koncil nije imao nakanu jasno izložiti pitanje teološke razlike između episkopata i prezbiterata. Ono što je Trident istaknuo jest postojanje redova unutar crkvenog poslanja, tj. istaknuo je ministerijalno u odnosu na opće svećeništvo vjernika laika. Dakle, prema tridentskoj ideji svećeništva (a to je dionizijevsko-hijerarhijsko poimanje) prezbiterat se smatra drugim stupnjem sv. reda, ovisan o prvom, koji mora na neki način u sebi reproducirati. Posttridentska katolička manualistika je, kao reakcija na protestantski nauk, još više naglasila razliku između ministerijalnog i općeg svećeništva, s jedne strane, koncentrirajući *ministerium* u *sacerdotium*, a *sacerdotium* u *sacrificium*, dok se, s druge strane, nije postigla jasnoća o razlici između episkopata i prezbiterata. To je trebao pojasniti Prvi vatikanski koncil, čija je nakana bila utvrditi superiornost biskupa nad svećenicima *tam ordine quam institutione*, i to bi bilo božanskog prava. No Prvi je vatikanski koncil prekinut, tako da je pitanje suodnosa između episkopata i prezbiterata dočekalo Drugi vatikanski koncil, koji je o tom odnosu progovorio u dogmatskoj konstituciji o Crkvi, *Lumen gentium*, osobito u br. 28, te u nekoliko različitih dekreta, od kojih je najvažniji onaj o životu i djelovanju svećenika, *Presbyterorum ordinis*.¹⁶ No i s Drugim vatikanskim nisu razriješene sve dvojbe i poteškoće oko suodnosa episkopata i prezbiterata.

¹⁴ Con. Trid. Can. 7: “Si quis dixerit, episcopos non esse presbyteris superiores; vel non habere potestatem confirmandi et ordinandi, vel eam, quam habent, illis esse cum presbyteris communem ... anathema sit” (DH 1777).

¹⁵ DH 1768. Zanimljiv te nadasve pozitivan prikaz likova biskupa i svećenika u vrijeme Tridentskog koncila i poslije nudi: André Marie Charue, *Il clero diocesano, come un vescovo lo vede e lo desidera*, Edizioni Paoline, Roma, 1962., 25-62.

¹⁶ Usp. S. Dianich, *Teologia del ministero ordinato ...*, nav. dj., 240-242. Spomenimo da je nadbiskup Franić dao svoj doprinos i u oblikovanju dekreta o životu i djelovanju prezbitera, *Presbyterorum ordinis* (usp. F. Franić, nav. dj., 534-547). Opširnije o suodnosu episkopata i prezbiterata kroz povijest vidi: Mladen

2. DE DOMINIS O SUODNOSU EPISKOPATA I PREZBITERATA

Kad se ima u vidu dosad iskazani kontekst govora o raznim službama u Crkvi i njihovu suodnosu, očito je kako je pitanje crkvenih službi bilo od iznimne važnosti i za M. A. de Dominisa, koji tom pitanju posvećuje drugu knjigu (*De rectoribus et ministris Ecclesiae*) svoje monumentalne *Crkvene države*. Tu drugu knjigu razradio je u nekoliko poglavlja, u kojima logičkim redom izlaže govor o različitim crkvenim službama, počevši od nasljedstva apostola, preko ustanove biskupa pa sve do pitanja službe župnika, svećeničkog celibata i stanja monaha.¹⁷ U nastavku ćemo izložiti de Dominisovo poimanje naravi ministerijalne službe u Crkvi, potom suodnos između episkopata i prezbiterata te napokon pitanje sakramentalnosti svetoga reda.

2.1. O naravi crkvenih službi

Polazište i temelj na kojem de Dominis gradi svoju teološku građevinu, djelo *De Republica Ecclesiastica*, jest tvrdnja da je Krist jedina glava Crkve te da ulogu glave u Crkvi vrši on sam kroz sva vremena dovijeka. Navedenu tvrdnju, kao i sve ostale, nastoji potkrijepiti navodima iz Svetoga pisma¹⁸ i crkvenih otaca.¹⁹ Ako je Krist jedina glava Crkve, svi su drugi, uključujući i apostole, udovi Crkve, makar u njoj vršili i najuzvišeniju službu. Krist i

Parlov, "Odnos svećenika i biskupa. Teološko-pastoralni pogled", u: *Diacovensia* 18 (2010) 2, 291-312.

¹⁷ Usp. *De republica ecclesiastica, Libri X, auctore Marco Antonio de Dominis, Archiepiscopo Spalatensi, Libri I, II*, Lamaro, Spalati, 2003. Drugu knjigu, pod naslovom: *De rectoribus et ministris Ecclesiae (O crkvenim upraviteljima i službenicima)*, de Dominis je podijelio u dvanaest poglavlja: *In primo, agemus De successione quam habuerint Apostoli; In secundo, De Episcoporum prima institutione; In tertio, De Differentia inter Episcopum et Presbyterum; In quarto, De Sacris ordinibus et varietate ministeriorum; In quinto, De Episcopali potestate, unde illa sit; In sexto, De ae qualitate inter Episcopos; In septimo, De extensione potestatis Episcopalis, respectu locurum; In octavo, De erectione novorum Episcopatum; In nono, De Canonicis et Parocis, ac Chorepiscopos; In decimo, De caelibatu Clericorum; In undecimo, De voto continentiae in Sacris ordinibus; et de Matrimonio post votum; In duodecimo, De statu Monachorum.*

¹⁸ Poziva se na Pavlove poslanice, Rim 12; Ef 1; 1 Kor 12; kao i na Gospodinove riječi: "Ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta" (Mt 28,20) (usp. *De Rep. Eccl.* I,1,1-3).

¹⁹ U ovom se slučaju poziva na Augustina i Grgura Velikog (usp. *De Rep. Eccl.*, I, 1, 5-6). Inače, Augustin je njegov omiljeni crkveni otac, na kojeg se redovito poziva.

sada s neba, kao jedina glava, preko svojih službenika upravlja svojom Crkvom. De Dominis se pita: "Zašto je Krist, dok je tijelom bio prisutan na zemlji, mogao svoje kraljevsko upravljanje vršiti u Crkvi pomoću službenika, bez ijednog drugog sebi nadodanog vikara, bez ikakve vidljive glave, bez ikakva zamjenika, a sada uistinu to isto uopće ne bi mogao učiniti?"²⁰ Odatle slijedi i zaključak da Kristu nije potreban nikakav vidljivi zamjenik na zemlji.²¹ Ako Crkvi nije potreban nikakav vidljivi Kristov zamjenik na zemlji, potrebne su joj različite službe. One su, prema de Dominisu, ne samo potrebne nego su bitne, jer se nalaze u samoj strukturi Crkve te jer su od Krista ustanovljene. Naime, sam je Krist htio sebi uzeti suradnike u djelu koje mu je povjerio Otac nebeski.²² Ako je Krist glava Crkve, onda je služba apostola i njihovih nasljednika ministerijalna, tj. ne vrše je u osobno ime, nego u ime Kristovo. Ovu tezu, koju razrađuje u drugom poglavlju prve knjige te u cijeloj drugoj knjizi, de Dominis dokazuje iz zvanja i pouke samih apostola, potom iz svjedočanstva njihove službe te iz njihova propovijedanja. Na objekciju da su apostoli činili čudesa, dakle imali su vlast, on odgovara da i činjenje čudesa ne isključuje činjenicu da su ih činili u snazi svoje ministerijalne službe.²³

De Dominis zapravo polemizira s teolozima koji su zastupali monarhističku ili kurijalnu tezu, po kojoj bi Petar, na razini božanske ustanove, te njegovi nasljednici, na razini povijesti Crkve, imali svu vlast nad općom Crkvom. Kada tu vlast vrši zbor biskupa na ekumenskom koncilu, koji uključuje i papu, tada oni vrše vlast koja im dolazi od pape. Zbor biskupa je crkveno tijelo kojemu vlast dolazi od glave, tj. od pape. Ovu su tezu izradili rimski kanonisti i teolozi, i to kao reakciju protiv pokreta koncilijarizma koji je umanjivao vlast pape, odnosno svu je vlast pridavao zboru biskupa.²⁴

²⁰ *De Rep. Eccl.*, I, 1, 12.

²¹ *Usp. Ondje*, I, 1, 22-24.

²² Na početku drugoga poglavlja prve knjige *De republica ecclesiastica*, de Dominis piše: "Ipse inquam Iesus Dei filius, socios habere voluit et ministros; quorum opera ad eiusdem Evangelii praedicationem uteretur: ipsisque idem opus committeret, quos ipse iniunctum habuit a Patre ad perficiendum. Ad hoc igitur discipulos coepit vocare et congregare" (*De Rep. Eccl.* I, 2, 1).

²³ *Usp. De Rep. Eccl.*, I, 2, 1-25. Postavljene teze potkrjepljuje navodima iz Svetoga pisma (primjerice, govovima sv. Petra – Dj 3,12-16; 5,29-31; primjerom života sv. Pavla i navodima iz njegovih poslanica, primjerice 1 Kor 1,1; 15,3-10; Gal 1,1 itd.).

²⁴ Predstavnici teologa monarhista su Cajetan (Gaetanus) (pravim imenom Toma iz Vija, 1469.-1534.), s djelom *De divina institutione Pontificatus Romani*

Prema de Dominisovu poimanju uređenje Crkve nije monarhijsko, nego u nekom smislu aristokratsko. No riječ je o aristokraciji svoje vrste, koja se ne može poistovjetiti s aristokracijom u profanom društvu. U profanoj aristokraciji optimati mogu upravljati samo ako su svi ili bar većina združeni, dok kao pojedinci nemaju vlasti. U Crkvi i pojedinci, jedni od drugih odvojeni, vrše punu crkvenu vlast; crkvena vlast znači vlast optimata, no isključuje vlast pojedinca u čitavoj Crkvi. Članovi aristokratskog kolegija ostaju povezani i solidarni, bilo kad djeluju povezano, bilo kad djeluju pojedinačno.²⁵

Kako bi opravdao i dokazao tezu biskupskog kolegija, tj. jednakosti svih biskupa u upravljanju Crkvom, de Dominis prethodno mora dokazati da su jednaki i oni koje su biskupi naslijedili, tj. apostoli. U trećem poglavlju prve knjige *Republike* te u cijeloj drugoj i trećoj knjizi trudi se dokazati da su svi apostoli međusobno jednaki te da su svi neposredno i jednako od Krista primili službu, jer ih je sve najprije pozvao, a potom i poslao da po svem svijetu propovijedaju i krštavaju. Pozivajući se na navode Svetoga pisma i obilje navoda crkvenih otaca, nastoji dokazati kako je među apostolima vladala jednakost te da ih je Krist sve, a ne samo Petra, učinio svojim vikarima.²⁶ Svi su apostoli

Pontificis (Romae 1521.) te Robert Bellarmin (1542.-1621.), *Tractatus de potestate Summi Pontificis in rebus temporalibus, adversus Gulielmum Barclay* (Romae 1610.). (Više o teozima monarhistima, tj. o monarhističkoj tezi o Crkvi vidi: Y. M.-J. Congar, "Sinodo, primato e collegialità episcopale", u: *La collegialità episcopale per il futuro della Chiesa*, a cura di V. Fagiolo e G. Concetti, Vallecchi Editore, Firenze, 1969, 44-61). Inače, u čitavom svojem djelu de Dominis polemizira s trojicom velikih katoličkih teologa: Cajetanom, Bellarminom i Baronijem.

²⁵ Opširnije o ovome vidi: Nikola Bulat, *Crkva i sakramenti u misli Marka Antuna de Dominisa* (prir. Mladen Parlov), CuS, Split, 2002., 53-58; Franjo Pšeničnjak, *De Dominisova ideja o biskupskoj kolegijalnosti*, u: *Obnovljeni život* XXIX (1974) 6, 506-507. De Dominis se služi iskustvom demokracije u vrijeme Rimske Republike kad je postojala stranka *optimata* (lat. *optimates*, doslovno, *najbolji*), koja je nastojala očuvati dominaciju Senata nad Narodnom skupštinom, odnosno željela je spriječiti ambiciozne vojne zapovjednike i populističke političare da preko njih potkopaju kako republikanske institucije tako i dominaciju tadašnje rimske aristokracije u rimskoj politici.

²⁶ Usp. *De Rep. Eccl.* I, 3, 3: "Certum itaque est omnibus Ecclesiae curam fuisse Apostolis a Christo commissam. Si igitur aequae omnibus est commissam, Monarchiam Christus in Ecclesia sua (si ipsum nunc separemus et solos mortales homines ipsius Ministros consideremus) non reliquit; sed Aristocratiam Optimatum... Aequae tamen omnibus et singulis datam fuisse a Christo potestatem Apostolis, facile est ostendere. Primum enim aequae erudiuntur omnes a Christo, quando eos primum rudes elegit; aequae omnes format et perficit ad munus Apostolatus; et non magis unum quam alios

u svemu bili jednaki te su Crkvom upravljali "in solidum", tj. zajednički, suodgovorno, kolegijalno. Sam izraz "in solidum" kao i poimanje vlasti u apostolskoj Crkvi de Dominis preuzima od sv. Ciprijana,²⁷ prema kojem bi apostoli, i njihovi nasljednici biskupi, bili kao braća koja nisu podijeljena, tj. tvore solidarno (*in solidum*) bratstvo te svi zajedno solidarno posjeduju nepodijeljenu baštinu. Ciprijan izrazom "in solidum" označava jedinstvo među članovima apostolskoga i biskupskog kolegija, tj. njihovu solidarnost. Apostoli i biskupi su *unus episcopus in solidum*.²⁸

Za de Dominisa je dakle jasno kako zbor apostola kao nasljednike ima zbor biskupa. On ističe "kako su, naime, apostoli skupa i kolegijalno aristokratski upravljali Crkvom, s jednakom i općom vlašću, tako i svi biskupi, skupa i kolegijalno upravljaju istom Crkvom, svaki pojedinac s potpunom vlašću. I kao što je svaki apostol bio potpuno biskup i neovisan jedan od drugoga, nego neposredno od samoga Krista, čiji su jednako bili svi službenici, tako i biskupi".²⁹ Biskupi kao nasljednici apostola imaju vlast u

institut: quod passim in Evangeliiis est videre..." Svoju tvrdnju potkrjepljuje svetopisamskim navodima (usp. Dj 2,1-4; 4,32-35) te navodima iz Ignacija Antiohijskog, Tertulijana i drugih (usp. *Ondje*, I, 3, 3sl.).

²⁷ Sam pojam "kolegij biskupa" pojavljuje se u III. st. te se njime označava zajedništvo svih biskupa, ali i zajedništvo biskupa na pokrajinskoj razini. Izraz je, čini se, prvi upotrijebio sv. Ciprijan (usp. Ep. 68.3-4, u: *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 3,2,740sl.), a nalazimo ga često kod Optata Milevskog te kod papa iz V. st., osobito Celestina I., Feliksa III. i Gelazija I. (usp. J. Lecuyer, *Études sur la Collégialité épiscopale*, Le Puy et Lyon 1964). Uz izraz "kolegij" zajedništvo biskupa izražava se i drugim izrazima: red, tijelo, bratstvo. Značajna je ta mnogostrukost izraza jer pokazuje kako pojmovi proizišli iz rimskoga prava ili suvremene filozofije nisu dostatni da bi izrazili zajedničarski značaj biskupske službe, koja se ne može izvesti iz drugih, profanih iskustava i društvenih uređenja. U temelju biskupskoga kolegija je uvjerenje da je episkopat jedan te da ga svaki biskup posjeduje u punini, „in solidum“ sa svima drugima: "*Episcopatus unus et cuius a singulis in solidum tenetur*", kako je govorio sv. Ciprijan (*De unitate* 5). (Opširnije o biskupskom kolegijalitetu vidi: Y. Congar, *Ministères et communion ecclésiale*, Paris, 1971).

²⁸ Usp. F. Pšeničnjak, *nav. dj.*, 506-507. Svoj je nauk Ciprijan izložio u brojnim pismima te u djelu *De unitate*. Pozivajući se na Ciprijana, de Dominis će napisati da kao što vjernici raspršeni po svijetu tvore jednu Crkvu, tako i službenike koji se za njih brinu, premda raspršeni, tvore "jedan solidaran biskup i jedan totalni službenik, jer se oni zajedno i solidarno brinu za jednu Crkvu i tvore jedinstveno tijelo svećenika" (*De Rep. Eccl.*, 1, 12, 9).

²⁹ *De Rep. Eccl.* II, 1, 9. Spomenimo da je ovo de Dominisovo gledanje blisko današnjem poimanju kolegija biskupa u Crkvi, uz, dakako, neke razlike. Temeljni dokument Drugoga vatikanskog sabora, dogmatska konstitucija o Crkvi - *Lumen gentium*, također navodi da biskupi dobivaju vlast izravno od Isusa Krista, a ne od pape. Od pape dobivaju ovlast vršenja te vlasti (usp. *LG* 24).

cijeloj Crkvi, i to po božanskom pravu. No ta vlast u cijeloj Crkvi je tek habitualna ili potencijalna, dok je aktualna ondje gdje je stvarno vrše, tj. svaki biskup u svojoj partikularnoj Crkvi, odnosno u vlastitoj biskupiji. To ograničenje vlasti na vlastitu biskupiju jest crkvenoga, a ne božanskog prava. Budući da svaki biskup vlastito poslanje prima neposredno od Boga, proizlazi da svaki neovisno o drugom biskupu ili papi (i papa je samo biskup jedne partikularne Crkve) upravlja svojom biskupijom kao partikularnom Crkvom. Općom Crkvom upravljaju svi biskupi skupa, "in solidum" ili kolegijalno.³⁰ Iz tako postavljenih i razjašnjenih postavki de Dominis dolazi do definicije Katoličke crkve kao jedinstva svih partikularnih Crkvi.

Na početku druge knjige *Crkvene države* de Dominis prikazuje Crkvu raznim slikama (ovčinjaka, lađe, vojske), a u svima se traži vodstvo i upravljanje. Na čelu Crkve je uvijek Krist, jedini Gospodar, istinski Pastir dobri, Kormilar svoje lađe. On svoju Crkvu upravlja, pase i njome vlada. Nakon uzašašća u nebo Krist nije svoju Crkvu ostavio, već ju je povjerio svojim suradnicima da je u njegovo ime vode i njome upravljaju.³¹ De Dominis jasno naglašava da su crkvene službe od Krista željene i ustanovljene. One su dakle božanskog porijekla, „de iure divino“, odnosno može se reći da su crkvene službe sudioništvo u Kristovoj službi otkupljenja.

2.2. *Suodnos episkopata i presbiterata*

O crkvenim službama de Dominis raspravlja u drugoj knjizi *Crkvene države*. Nama je osobito važno treće poglavlje druge knjige: *De Differentia inter Episcopum et Presbyterum*, koje je de Dominis razradio u pet podnaslova.³² U govoru o

³⁰ Opširnije o ovome vidi: N. Bulat, *Crkva i sakramenti*, nav. dj., 54-55.

³¹ *De Rep. Eccl.*, II, 1, 1-2.

³² Evo kako je de Dominis rasporedio treće poglavlje: "Primum, Vocatio et collectio Discipulorum (br. 2). Atque ex eis duplicis ordinis separatio, duodecim Apostolorum et septuaginta Discipulorum (br. 3-6); Secundum, Electio ministrorum diversi similiter ordinis per Apostolos ex Christi institutione facta, Episcoporum nimirum et presbyterorum (br. 7-12); Tertium, diversitatem hanc ordinum Ecclesiam agnovisse et expressisse (br. 13-17); Quartum, Munerum diversitas et praxis Ecclesiae Episcopos praefert presbyteris (br. 18-19); Quintum, Obiectiones ex Scriptura colliguntur (br. 20), Ex Patribus (br. 21-28). Solvuntur loca Scripturae (br. 29-40). Obiecta ex Patribus solvuntur (br. 41-51). Obiectio ex Conciliis quibusdam proponitur et solvitur (br. 52-54). Corrolarium: ex dictis duplex: Alterum de Lino, Cleto et Clemente Romanis Pontificibus (br. 55-61). Alterum de duobus Analectis (br. 62 ad finem)" (*De Rep. Eccl.* II, 3).

razlici između episkopata i prezbiterata de Dominis polazi od evanđeoskih izvještaja koji navode da je Krist, uz Dvanaesticu, imao i druge učenike. Naime, baš je iz mnoštva učenika koje ga je slijedilo Gospodin izabrao dvanaesticu apostola kojima je povjerio posebno poslanje, naime sudjelovanje u svome vlastitom poslanju. Uz Dvanaesticu Krist je izabrao i 70 učenika koji se ne spominju poslije u životu prve Crkve.³³ Na tvrdnje nekih (Epifanije, Ambrozije, Augustin) da su tih 70 učenika poslije apostatirali, de Dominis odgovara Kristovim riječima da su im imena zapisana na nebesima, odnosno da su ostali vjerni Kristu (usp. Lk 10,20). De Dominis tvrdi da prezbiteri nisu nasljednici tih učenika, ne zato što bi ti apostatirali, nego “oni nisu tvorili toliko stabilno tijelo, kao što ga je tvorio Zbor Dvanaestice apostola”.³⁴ De Dominisova je tvrdnja da je Krist apostolima predao svu vlast, a u to spada i izbor njihovih nasljednika, odnosno crkvenih službenika. Veli da su apostoli, “Kristovim božanskim ustanovljenjem, odredili dva reda; jedan s punom apostolskom vlašću, i to su bili biskupi, u tome istinski i jedini apostolski nasljednici, a drugi niži red koji nema puninu vlasti, nego preuzima dio brige, a naziva se prezbiterat”.³⁵ Nakon što je Krist ponovio nalog Dvanaestici te potom i sedamdesetici učenika, nastavlja: “Tako je i prezbiterima, ne manje nego biskupima povjeren najveći dio apostolske službe, a to je puna vlast evangelizacije i podjeljivanja sakramenata; naime kao što postoji samo jedno evanđelje, tako postoji samo jedna služba i jedno svećeništvo, kako u biskupima tako i u prezbiterima. Ne postoji bitna razlika između episkopata i prezbiterata, obzirom na službu; kao što se u svojoj službi nisu bitno razlikovali 70 učenika od 12 apostola”.³⁶ Razlika ipak postoji, a ona je, prema de Dominisu, u tome što su episkopi redoviti nasljednici apostola te

³³ Evanđeoski izvori govore o 72 učenika (usp. Lk 10,1 sl.), dok de Dominis govori mjestimice o 70, a mjestimice o 72 učenika.

³⁴ *De Rep. Eccl.* II, 3, 6.

³⁵ “Ordinabant igitur Apostoli, ex divina Christi institutione, duplicis ordinis, alios cum plena Apostolica potestate et hi erant Episcopi, vere ac proprie in hos Apostolorum soli successione: alios vero inferioris ordinis, qui non in plenitudine potestatis, sed in partem sollicitudinis assumerentur, presbyteros esse voluerunt ...” (*De Rep. Eccl.*, II, 3, 9).

³⁶ “Ita profecto Presbyteris Apostoli maximum partem muneris et ministerii Apostolici, non minus quam Episcopis, committebant: hoc est plenam potestatem Evangelizandi et Sacramenta ministrandi, sicut enim unicum est Evangelium, ita unicum est Ministerium et unicum Sacerdotium, tam in Episcopis, quam in presbyteris: neque est ulla essentialis distinctio inter Episcopos et presbyteros, respectu ministerii: sicut neque essentialiter differebant 70 Discipuli a 12 Apostolis in eodem ministerio” (Ondje).

imaju redovitu vlast da uzimaju pomoćnike, a prezbiteri tu vlast nemaju. Kao dokaz svojoj tvrdnji de Dominis navodi da su se za vrijeme prvog progona u Jeruzalemu, kad je pogubljen đakon Stjepan, ostali učenici razbježali po Judeji i Samariji te su tamo propovijedali riječ Božju. To su činili jer su bili "iam ordinati ... facti ministri verbi". Ti učenici nisu bili biskupi niti su bili vezani uz neku biskupsku stolicu, a nisu bili ni apostoli s univerzalnom vlašću, jer nisu bili poslani, nego su bili prezbiteri koji su "zbog reda prezbiterata već uzeti i općenito poslani", "seu in actu primo erant", a kad im se poslije progona pružila prilika prešli su "in actum secundum" svoga poslanja i počeli su propovijedati.³⁷ Ti učenici, prezbiteri, nisu imali vlast osnivati nove biskupske stolice, a to vidimo, zaključuje de Dominis, iz primjera Filipa (đakona i prezbitera) koji je propovijedao po Samariji, ali nije podjeljivao dar Duha Svetoga, nego je čekao da stignu Petar i Ivan, koji su učenicima podijelili dar Duha Svetoga. Svjedočanstvo prve Crkve kaže da su u prvo vrijeme, uz apostole, postojali biskupi i prezbiteri, s tim da je biskup u određenom smislu bio nad prezbiterom.³⁸ U prilog toj tvrdnji donosi mišljenja Tertulijana, Ignacija Antiohijskog i praksu koja živi u Crkvi od početaka (uzima za primjer apostola Jakova, biskupa u Jeruzalemu).

Obje službe, episkopat i prezbiterat, tumači de Dominis, ustanovljenje su od Krista: "Biskupe koji su zauzeli mjesto apostola, i prezbitere koji su naslijedili onih sedamdeset i dvojicu učenika".³⁹ U prilog svojoj tezi navodi još druga brojna svjedočanstva (Ambrozija, Jeronima, Epifanija itd.) te zaključuje kako su, uz biskupe, i prezbiteri nasljednici apostola u bitnim i redovitim službama, ali ne i u akcidentalnim: "Pod bitnom službom, piše de Dominis, shvaćam one koje su po sebi usmjerena na službu Evanđelja i koje su po sebi izričito od Krista udijeljene. Akcidentalne su one koje su izvan te službe i koje su samoj službi tuđe..., a ipak su Crkvi potrebne, ne za samo utemeljenje, nego za uređenje i očuvanje."⁴⁰

³⁷ *De Rep. Eccl.* II, 3, 10.

³⁸ De Dominis to izričito tvrdi: "Igitur in illis initiis erant Episcopi, et sane cum vera superioritate et praeminentia supra Presbyteros" (*De Rep. Eccl.* II, 3, 10).

³⁹ *De Rep. Eccl.* II, 3, 15: "Episcoporum qui Apostolorum locum teneant, et Presbyterorum qui in locum septuaginta duorum discipulorum successerint". Ovu tvrdnju de Dominis potkrjepljuje mišljenjem papa Damaza, Lava, Ivana III. Ovo je naizgled suprotno onome što je tvrdio prethodno, u br. 6., naime da prezbiteri nisu nasljednici sedamdeset i dvojice učenika jer ovi nisu tvorili stabilno tijelo poput Dvanaestorice.

⁴⁰ "Essentialia intelligo munera Apostol. quae sunt ipsis tanquam ministris Evangelii directa, et per se, ac expresse a Christo commissa: Accidentalibus

Tu tvrdnju pojašnjava primjerom doktora (predavača); bitno je, veli on, da poučava, drži katedru i tumači ispravno, a akcidentalno je da sam druge proglašava doktorima. Potom zaključuje: "Tako su te apostolske akcidentalne službe apostola kao službenika drugotne ukoliko su oni zareditelji, a ovima su bitne. Isto tako s obzirom na biskupe koji su s prezbiterima služitelji istih; zaista kao zareditelji, i upravitelji od prezbitera se bitno razlikuju po onome što je služba po sebi akcidentalna."⁴¹

U nastavku iznosi brojne objekcije na svoje teze. Najprije one iz Svetoga pisma, gdje se ponegdje čini da su prezbiteri na čelu crkava (usp. Dj 15; 16), no de Dominis zaključuje da su ti spomenuti prezbiteri zapravo biskupi (episkopi – nadglednici). Potom donosi objekcije iz djela brojnih crkvenih otaca te potom na njih odgovara.⁴²

U četvrtom poglavlju druge knjige pojašnjava ulogu različitih službi u Crkvi,⁴³ kao i razliku između episkopata i prezbiterata. Tvrdi da se temeljna razlika između episkopata i prezbiterata nalazi u moći episkopata da redi nove službenike (episkope i prezbitere), a prezbiteri ne bi imali tu moć. Biskupsko ređenje biskupu daje nešto novo, što nije imao kao prezbiter, tvrdi de Dominis. Ta superiornost episkopata nad prezbiteratom bila bi, prema de Dominisu, božanskog prava.⁴⁴ De Dominis ovom tvrdnjom u biti

vero, quae essent extra hoc ministerium, et ipsi ministerio adventitia, ac supra addita, Ecclesiae tamen necessaria: non ad ipsius foundationem, sed ad decorum et conservationem" (*De Rep. Eccl. II, 3, 19*).

⁴¹ "Ita ista accidentalialia Apostolis ut ministris sunt accidentalialia, at vero ut sunt ordinatores, sunt eis essentialialia. Et ita Episcopi quatenus ministri iidem sunt, cum presbyteris: At vero ut ordinatores sunt, et Rectores, a Presbyteris differunt essentialiter, per id tamen quod ministerio est tantum accidentaliale" (Ondje).

⁴² U br. 20-30 donosi objekcije iz Svetoga pisma, a u br. 31-55 objekcije iz djela crkvenih otaca i svoje odgovore na te objekcije (usp. *De Rep. Eccl. II, 3, 20-55*).

⁴³ Četvrto poglavlje nosi naslov: *De Sacris ordinibus et varietate ministrorum*, odnosno *Ordo Sacer Quomodo efficiat et afficiat Ecclesiae Ministros*.

⁴⁴ "Quia igitur Episcopatus et presbyteratus in omnibus ministerii essentialiter perfecte conveniunt, alii plurimi Theologi communiter etiam Scholastici, Episcopatum novum ordinem non agnoscunt, sed eundem prorsus qui est Presbyteratus. Ita Aquinas, Alensis, Albertus, Bonaventura, Richardus, Dominicus Sotus et alii. Sed hi quoque ad magnas angustias redigi possunt, ex eo quo iam etiam nos probaverimus, iure divino Episcopum esse superiorem Presbytero, habereque potestatem saltem ministros ordinandi, etiam Episcopos, quae potestas in Presbytero nulla est. Aut ergo diversum ordinem a presbyteratu distinctum debent admittere in Episcopatu conferendo, aut Presbyteralem characterem per additionem gradum extendere debent, per novam ordinationem Episcopalem. Quae extensiones et additiones, sunt

opravdava svoj vlastiti položaj u crkvenoj hijerarhiji i pretenzije koje je kao splitski nadbiskup iskazivao prema podređenima, bilo prezbiterima bilo biskupima sufraganima. No, on je morao znati za tvrdnju sv. Jeronima, čije mišljenje uostalom prethodno i spominje, kako je postojao običaj, primjerice u aleksandrijskoj Crkvi, da prezbiteri između sebe izaberu episkopa te ga zarede.⁴⁵

M. A. de Dominis u biti želi reći – i to je središnja tvrdnja druge knjige *Republike* – da sva crkvena vlast koja se nalazi u službenicima Kristove Crkve, ima svoj izvor u apostolima, odnosno u biskupima. Ta je vlast opća, tj. biskup dobiva vlast nad Crkvom, ali zajedno u zboru s drugim biskupima. Vlast biskupima dolazi izravno od Boga, a ne od pape. Premda su uz biskupe i prezbiteri ustanovljeni od Krista te među njima nema bitne razlike ipak se de Dominis trudi naglasiti superiornost episkopata te tu superiornost proglašava božanskog prava.

2.3. O sakramentalnosti svetoga reda

Protestantski je pokret doveo u krizu gotovo cjelokupnu sakramentologiju Katoličke crkve, na što je Tridentski koncil dao odgovor definirajući sakramente i utvrđujući im broj.⁴⁶ Katolički su teolozi priznali da u Svetom pismu nigdje izričito ne piše kako postoji baš sedam sakramenata, ali su također tvrdili da iz života Crkve proizlazi da postoji sedam obreda koji imaju sve oznake sakramenata te da svi imaju temelj u samome Svetom pismu. Tako, primjerice, R. Bellarmin, onodobni vodeći katolički teolog, nabroja osam značajki koje u sebi mora imati sakrament. Da bi neka stvarnost bila sakrament, mora biti: *signum; sensibile; arbitrarium*; mora postojati analogija i razmjer između znaka i onoga što označuje; *res significata* mora biti nešto sveto; znak ne samo označava duhovni učinak nego ga i proizvodi; učinak je proizveden samom snagom sakramenta (*vi sacramenti*); vidljivo

inexplicabiles: sicut et multiplicare diversos ordines, est etiam multiplicare Sacramenta, si ordo est Sacramentum, ex iis praesertim quae dicuntur a nobis imprimere characterem” (*De Rep. Eccl. II, 4, 25*).

⁴⁵ O tom običaju aleksandrijske Crkve sv. Jeronim piše u pismu Evangelusu (Ep. 146) (opširnije vidi: M. Parlov, *nav. dj.*, 296-297).

⁴⁶ Tridentski je koncil na sedmom zasjedanju, 3. ožujka 1547., donio *Dekret o sakramentima*, u kojemu se, u *Uvodu i 13 kanona*, izlaže nauk Katoličke crkve o sakramentima. Definiraju se narav sakramenata, njihova ustanova, broj, učinkovitost i djelitelji (usp. *DH* 1600-1613).

djelovanje treba biti stalna vjerska praksa Crkve.⁴⁷ De Dominis polazi od Bellarminova poimanja sakramenta te donosi dvije vlastite definicije, jednu opširniju i jednu kraću. Veli da je "sakrament neki osjetni čin po svojoj naravi indiferentan, koji po naravi stvari nema nikakvu vezu ili prikladnost s bilo kojim učinkom milosti, a ipak od Boga ustanovljen, i po svim svojim djelima sav usmjeren da u Crkvi neprestano traje, kome obeća i pridoda nepogrješivi učinak milosti, ali s nekom sličnošću i analogijom koja postoji između istoga naravnog čina i njegova nadnaravnog učinka, i tako između duhovnog čina i njegova duhovnog učinka".⁴⁸ Očito de Dominis prihvaća Bellarminovu definiciju sakramenta, uz izostavljanje sedme značajke, naime da učinak bude proizveden *snagom sakramenta (vi sacramenti)*, a upravo je to de Dominisu upitno jer se je između katoličkih i protestantskih teologa vodio spor o načinu na koji djeluju sakramenti.

De Dominis vlastitoj definiciji sakramenta podvrgava različite obrede koje spominju novozavjetni spisi te dolazi do zaključka kako postoje samo dva prava sakramenta: krštenje i euharistija.⁴⁹ Mnogi obredi koje spominje Sveto pismo, smatra on, imaju više oznaka pravog sakramenta od nekih koji se ubrajaju među sedam sakramenata. Krštenje i euharistija imaju sve tražene značajke, dok svakomu od preostalih pet nedostaje pokoja oznaka ili nekoliko njih da bi bili istinski sakramenti. Svoju tezu potkrjepljuje mislima brojnih crkvenih otaca, navodeći pritom samo one koje idu u prilog njegovoj tezi.⁵⁰ Detaljno analizirajući novozavjetne tekstove koji govore o Kristovu slanju apostola i učenika, de Dominis zaključuje

⁴⁷ Usp. *Disputationum Roberti Bellarmini Iesu, Politani e Societate, De controversiis christiane fidei. Tomus Tertius*, Apud Societatem Minimam, Venetiis, 1599., 21-25. Bellarminov nauk, bez navođenja izvora, donosi i N. Bulat (usp. *Crkva i sakramenti*, nav. dj., 62).

⁴⁸ *De Rep. Eccl. V*, 4, 6. Kraća definicija glasi: "Sakrament je čisto osjetljivo i redovito sredstvo od Boga ustanovljeno, kojim Bog po Crkvi u čovjeku ili milost proizvodi ili proizvedenu učvršćuje" (*De Rep. Eccl. V*, 4, 7). Inače, de Dominis o sakramentima raspravlja u petoj knjizi *Crkvene države*. Veoma opširno progovara o definiciji sakramenta, o materiji i formi, o broju sakramenata, o učincima i djelotvornosti, o djelatelju i primatelju pojedinog sakramenta te o svakom sakramentu pojedinačno.

⁴⁹ Opširnije vidi: N. Bulat, *Crkva i sakramenti*, nav. dj., 71-72. Usp. također Antonio Russo, *Marc'Antonio de Dominis, arcivescovo di Spalato e apostata (1560-1624)*, Istituto della stampa, Napoli, 1965., 148-149.

⁵⁰ De Dominis se redovito u svojim raspravama poziva na misli crkvenih otaca i teologa koje mu idu u prilog, a ispušta one koje su protivne njegovoj misli. Potom se, u nastavku svojih rasprava, poziva na ono što je prije napisao. Na tu značajku njegova načina raspravljanja već je upozorio F. Pšeničnjak zaključivši

kako svetom redu nedostaju gotovo sve oznake pravog sakramenta, tako da red nije sakrament ni u širem ni u užem smislu. Svetom redu nedostaje *actio sensibilis et indifferens, significatio cum analogia* i božanska ustanova.⁵¹ Stoga na kraju zaključuje kako sveti red nije "sakrament, nego čisto ubrajanje službe, bez biljega i utiskivanja. Bog je uvijek stajao uz te službe te je one nadnaravne moći redovito udjeljivao i priopćavao Crkvi po onim službenicima koji su istinski nasljednici apostolske službe".⁵²

ZAKLJUČAK

M. A. de Dominis temelji svoja razmišljanja na autoritetu Svetoga pisma i crkvenih otaca te dolazi do zaključka kako je sveti red *de iure divino* (božanske ustanove), dakle jedna od bitnih značajki ustrojstva Crkve i nužnost u njezinu funkcioniranju. Budući da postoji samo jedno evanđelje, prema njemu postoji i samo jedan *ministerium*, samo jedna služba u službi tog evanđelja. Ipak, ta jedincata služba u praksi crkvenog života vrši se na različitim stupnjevima. Premda su i episkopat i prezbiterat *de iure divino*, nisu sakrament Crkve u strogom smislu riječi. Također među njima postoji razlika, a i ona je *de iure divino*. Na biskupe spada rediti svećenike i druge biskupe. Biskupskim ređenjem biskupi dobivaju širu vlast od one koja se prima svećeničkim ređenjem.

Očito je de Dominisovo poimanje crkvene službe na tragu protestantskog nauka. Premda se u mnogim drugim stvarima vjere i morala ne slaže s protestantima, de Dominis je u poimanju svetoga reda veoma blizak protestantima. Naime, i on tvrdi da je crkvena služba od Krista ustanovljena, ali nije sakramentalna stvarnost, premda je *de iure divino*. Ipak, za razliku

kako se de Dominis zatvara u "zatvoreni krug, koji se u logici zove *circulus vitiosus*" (nav. dj., 505).

⁵¹ *De Rep. Eccl.*, II, 4, 17: "Ordinavit sane Dominus aliquot discipulos in Apostolos, et Episcopos, solo tamen verbo, et simplici mandato ... nihil tamen ad hoc sensibile praeter verba assumpsit, aut praecepit, sed simplici deputatione contentus, eos in ministros Evangelicos ordinavit ... Difficile ergo admodum videtur et periculosum, si nos velimus impositioni manum, aut traditioni instrumentorum, quae non a Christo sunt instituta aut praecepta, sed partim ad Apostolis adhibita, partim poseta ab Ecclesia in deputationem Ministrorum adinventata, divinae internae, et supernaturalis operationis infallibilem consecutionem alligere."

⁵² *De Rep. Eccl.* II, 4, 26.

od protestanata de Dominis razlikuje episkopat od prezbyterata, priznajući superiornost prvoga nad drugim. Obje su službe, tvrdi de Dominis, od Krista ustanovljene te su u bitnom jednake. Među njima ipak postoji razlika koja je također *de iure divino*. Ovim posljednjim izričajima o episkopatu i prezbyteratu de Dominis je najbliži anglikanskom poimanju svetoga reda. Naime, anglikanci smatraju sveti red sakramentom u širem smislu te naglašavaju *successio apostolica*. De Dominisovo poimanje odnosa između episkopata i prezbyterata jednim je dijelom veoma blizu onome što će o tom odnosu tri i pol stoljeća poslije donijeti Drugi vatikanski koncil. Naime, Drugi vatikanski koncil, slično de Dominisu, uči kako su episkopat i prezbiterat ustanovljeni od Krista te da se punina sakramenta svetoga reda nalazi u episkopatu zbog apostolskog nasljedstva. Suvremeni tumači nauka Drugoga vatikanskog koncila reći će da je razlika između episkopata i prezbyterata u tome što je episkopat ustanovljen kako bi, u snazi apostolskog nasljedstva, bio na čelu mjesnih crkava, a prezbiterat im u tome pomaže. Vidjeli smo kako je upravo to i de Dominisova misao. Suvremena katolička teologija ne može u svemu prihvatiti de Dominisov nauk o svetome redu, ali njegove misli mogu biti dobro i bogato polazište u ekumenskom dijalogu i o ovoj temi. Naime, misli slične onima koje iznosi de Dominis nalaze se u važnom ekumenskom dokumentu BEM (*Baptism, Eucharist and Ministry*), komisije *Faith and Order (Vjera i Red)*, koji je godine 1982. donesen na konferenciji u Limi, u Peruu.

CORRELATION BETWEEN THE EPISCOPATE AND PRESBYTERATE IN THE THOUGHT OF A. DE DOMINIS

Summary

In the article the author investigates the correlation between the episcopate and presbyterate in the thought of a controversial theologian and church-shepherd Mark Antun de Dominis (1560-1624), who left the archbishop's chair and fled to the Anglicans in England. There he publishes numerous works in which he severely attacks the Catholic Church hierarchy. For the sake of correct understanding of M. A. de Dominis' thought, the author first presents the concept of the correlation between the episcopate and presbyterate in medieval theology, then the reaction of the Protestant theology to that teaching. The author concludes the

first part of the article with the view of teachings of the Council of Trent on ministerial priesthood, which was the reaction to the Protestant teachings. In the second part the author investigates M. A. de Dominis' thought on church services which were, according to M. A. de Dominis, established by Christ and so they are "de iure divino". The author comes to the conclusion that for M. A. de Dominis the church services, within which the episcopate is above the presbyterate, are necessary for the church and they are an essential part of the church structure, but the controversial church prelate denies them the sacramental nature. Thereby he approaches the Protestant doctrine on church services.

Key words: *De Dominis, episcopate, presbyterate, correlation, the Holy Order, church services.*